

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАНТ ӨНЕРКӘСІБІ:
САЛАДАҒЫ ЖАҒДАЙ ЖӘНЕ ЖАҢҒЫРТУ РЕЗЕРВТЕРІ**

**SUGAR INDUSTRY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN:
SITUATION IN THE INDUSTRY AND RESERVES FOR MODERNIZATION**

**САХАРНАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН:
СИТУАЦИЯ В ОТРАСЛИ И РЕЗЕРВЫ МОДЕРНИЗАЦИИ**

А.Е. ЕГИНБАЕВА*

Ph.D докторанты

А.Т. КАРИПОВА

э.ф.к., доцент

Е.К. МОЛДАКЕНОВА

Ph.D

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

**автордың электрондық поштасы: e.akzhan@gmail.com*

А.У. YEGINBAYEVA*

Ph.D student

А.Т. КАРИПОВА

C.E.Sc., Associate Professor

Е.К. MOLDAKENOVA

Ph.D

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: e.akzhan@gmail.com*

А.Е. ЕГИНБАЕВА*

докторант Ph.D

А.Т. КАРИПОВА

к.э.н., доцент

Е.К. МОЛДАКЕНОВА

Ph.D

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

** электронная почта автора: e.akzhan@gmail.com*

Аңдатпа. Мақсаты – Қазақстан Республикасының қант өнеркәсібінің тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін саланың ұйымдастырушылық-экономикалық тетіктерін жетілдіру мәселелерін зерделеу. **Әдістері** – зерттеу барысында «Мемлекет – қызылша-қант субкомплексі – қызылша шаруашылығы және қант өндіру кәсіпорны» тізбегіндегі іс-шаралар аясында кешенді, жүйелі және салыстырмалы талдау әдістері қолданылған. **Нәтижелері** - авторлар 2015 жылдан бастап 2021 жылға дейінгі кезеңді қамтитын кезеңдегі осы саладағы негізгі экономикалық көрсеткіштерге (қант қызылшасының өгіс алқаптарының көлемі, өнімділік деңгейі, жалпы жинау, ақ тазартылған қант өндірісінің көлемі, өзіндік құн, қант зауыттарының өндірістік қуаты) талдау жүргізген. Өнеркәсіптік кәсіпорындарға осы дақылдарды өсіруге мемлекеттік инвестициялардың динамикасына баға берілген. **Қортынды** – талдау нәтижелері елдің қызылша қант кешенінің тұрақты дамуын тежейтін негізгі проблемаларды анықтауға мүмкіндік берді, оларды шешу мақсатында авторлар қант индустриясындағы экономикалық қайта құру, оның құрылымдық модернизациясының әлеуетін арттыру, шаруашылық жүргізуші субъектілерді ынтымақтастық және интеграция принциптеріне шоғырландыру бойынша ұсыныстар жасады. Ұсынымдар Қазақстанның қант өндірісін дамытудың салалық бағдарламасын әзірлеу және іске асыру кезінде, сондай-ақ өндірістік-шаруашылық қызметті жоспарлау кезінде қызылша-қант саласының субъектілері үшін пайдалы болуы мүмкін. Қант қызылшасы республиканы азық-түлікпен және азық-түлікпен қамтамасыз етуде үлкен маңызға ие, сонымен қатар ауыспалы өгістің өнімділігін арттыратын және көптеген дақылдар үшін құнды прекурсор бола отырып, үлкен агротехникалық маңызы бар. Жоғары өнімді тек ғылым мен озық тәжірибенің жетістіктерін қатаң сақтау негізінде алуға болады.

мақсатқа қол жеткізу үшін келесі міндеттер орындалды: 2015-2021 жылдар аралығында ҚР қызылша-қант субкешенінің негізгі экономикалық көрсеткіштеріне талдау жүргізіліп, оның даму үрдістері зерттелді. Сонымен қатар, қант қызылшасын өсірумен және тазартылған ақ қант өндірісімен байланысты іс-шараларға бағытталған инвестициялар көлемі зерттелді.

Елдегі тазартылған ақ қант нарығының жалпы жиынтық көлемі 2021 жылы 532,9 мың тоннаны құрады. Бұл ретте, қазақстандық қант өнеркәсібі кәсіпорындары 276,9 мың тонна тазартылған ақ қант өнімін өндірді. Орта есеппен алғанда, кез-келген экономика үшін стратегиялық маңызды азық-түлік өнімдерімен өзін-өзі қамтамасыз етудің оңтайлы деңгейі кем дегенде 75% құрауы керек. Қазақстан экономикасының қантпен өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейі салыстырмалы түрде төмен көрсеткішпен сипатталады және 52% құрайды [1, 2].

Қант өнеркәсібінің тұрақты дамуы тазартылған ақ қант өндіретін кәсіпорындардың өндірістік қуаттарын кезең-кезеңімен арттыру мен қант өнімінің бәсекеге қабілеттілігінің барлық критерийлерін қатар жетілдіруді білдіреді. Бұл ретте басты мақсатты вектор – Қазақстан Республикасының экономикалық жүйесінің қантпен өзін-өзі қамтамасыз етуін арттыру болып табылады. Осы мақсатты бағдарға қол жеткізгеннен кейін қант өнеркәсібін басқарудың экономикалық саясаты тұрақтандырылуына ие болуы мүмкін.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеу жұмысының объектісі – Қазақстанның қызылша-қант субкешені болып табылады. ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының мәліметтерінің негізінде зерттеліп отырған саланың ағымдағы жағдайына жинау, өңдеу, салыстырмалы экономикалық талдау әдістерін қолдана отырып, зерттеу жүргізілді. Кешенді және жүйелік талдау әдістері арқылы авторлар саланың ұйымдастырушылық-экономикалық жүйесін зерттеп, оны жетілдіру тетіктерін әзірледі.

Ұйымдастырушылық-экономикалық тетіктер шеңберінде ұйымдастырушылық ішкі жүйелер дайын өнім – тазартылған ақ қант шығарудың барлық өндірістік сатыларын қалыптастыруға және оңтайландыруға бағытталған басқарушылық шешімдер қабылдау қағидаттарында жұмыс істейді. Ұйымдастырушылық ішкі жүйелер ретінде келесі жүйелерді белгілеу маңызды:

– ауыл шаруашылығы өндірісі (қант қызылшасын өндіру);

– қант қызылшасын өндіретін агроқұрылымдарды инфрақұрылымдық қамтамасыз ету жүйесі;

– қант қызылшасын өңдеу және қант өндіру кәсіпорындарының жұмыс істеу менеджментінің жүйесі.

Ұйымдастырушылық тетіктер қант өнеркәсібі қызметінің барлық ұйымдастырушылық ішкі жүйелерін қолдау үшін инвестициялық және қаржылық ақша ағындарының жиынтығын қамтитын экономикалық тетіктермен толықтырылады. Экономикалық тетіктер ретінде келесі инвестициялар түрлерін белгілеу керек:

*қант қызылшасын өсіруге бағытталған инвестициялар;

*агроқұрылымдарды қолдау бойынша инфрақұрылымдық дамуға бағытталған инвестициялар;

* қант өнеркәсібінің қызметіне бағытталған инвестициялар.

Нәтижелер және оларды талқылау. 2021 жылғы жағдай бойынша ҚР-да қант өндіретін негізгі өндіріс қуаттары Алматы (61%) және Жамбыл (39%) облыстарында шоғырланған. Елдің қант өнеркәсібі саласы тазартылған ақ қант өнімін өндіру үшін екі шикізат көзін қолданады: отандық қант қызылшасы (34%) және Бразилиядан импортталатын қант қамысы (66%). Импорттық шикізат көзінің басымдылығы қант қамысын өңдеу бойынша өндірістік циклдің қысқа болуымен және дайын өнімнің шығымының жоғары деңгейімен (99%) түсіндіріледі [қараңыз 1].

2015-2021 жылдар аралығында қант қызылшасының егіс алқаптары шамамен 5 мың гектарға ұлғайды және орташа өнімділік деңгейі 288,6 ц/га құрады. Егіс алқаптары көлемінің ұлғаюы мен өнімділік деңгейінің артуы қант қызылшасының жалпы терімі көлемінің артуын түсіндіреді. 2021 жылы бұл көрсеткіш 332,2 мың тоннаны құрады және 2015 жылмен салыстырғанда 158,1 мың тоннаға артты (1 кесте).

Қазақстан Республикасында 2016-2020 жылдар аралығында тазартылған ақ қант өндіріс көлемінің төмендеуі байқалды. 2021 жылы өндіріс көлемі артып, 276,9 мың тоннаны құрады. Өндірістің максималды көлемі 2016 және 2017 жылдарына түсті. Қамыс қанты өндірісінің жоғары үлес салмағын ескере отырып, қызылша қанты өндірісінің үлес салмағының 2015 жылғы 7%-дан 2021 жылы 34%-ға артуын атап кеткен дұрыс.

Қант өнеркәсібі кәсіпорындары өнімінің өзіндік құнын зерттеу, өндіріс көлемінің төмендеуіне қарамастан, 2017 жылдан бастап 2020 жылға дейін меншікті өндірістік

шығындардың ұлғайғанын көрсетеді. Қазіргі жағдай орта өнеркәсіптік кәсіпорынға қатысты «ауқымнан үнемдеу» экономикалық заңына сәйкес келеді. 2015 жылдан бастап

2021 жылға дейінгі кезеңде Қазақстанда қант өндірісінің орташа меншікті өзіндік құны 1 кг үшін 147,5 теңгені немесе тоннасына 147 500 теңгені құрады.

1 кесте – ҚР қызылша-қант субкешенінің негізгі экономикалық көрсеткіштері

Көрсеткіштің атауы	Жыл						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Қант қызылшасының егіс алқаптары, мың га	9,2	12,6	17,4	17,4	15,2	15,2	14,5
Қант қызылшасының өнімділігі, центнер / га	232,5	285,5	274,0	305,3	324,5	323,2	275,5
Қант қызылшасының жалпы терімі, мың тонна	174,1	345,0	463,2	504,5	485,5	466,3	332,2
Тазартылған ақ қант өндірісінің көлемі, мың тонна	243,0	458,2	372,0	279,3	249,9	147,5	276,9
Тазартылған ақ қанттың өзіндік құны, теңге / кг	136,9	164,6	128,6	136,1	145,2	147,5	174,4
Қант өндіру кәсіпорындарының қуаттылық деңгейі, %	37,1	98,7	76,6	63,5	56,2	36,3	...

Ескерту: автормен дереккөз негізінде құрастырылған [қараңыз 1,2]

Елдегі қант өндірісі көлемінің төмендеуі қант зауыттарының өндірістік қуаттылығы жүктеу деңгейінің төмендеуіне әкелді. 2015-2020 жылдары Қазақстанда қант өндіру кәсіпорындарының орташа өндірістік қуаты 61,4% және 2020 жылы 36,3%-ды құрады. Өнеркәсіптік кәсіпорындардың толық өндірістік қуатқа жете алмауы олардың

жүйелік, соның ішінде маусымдық тоқтап қалуларына себеп болды.

Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылығының қант қызылшасын өсірумен айналысатын саланың және қант қызылшасын өңдеп, тазартылған ақ қантты өндіретін өнеркәсіп саласының негізгі капиталына бағытталған инвестициялық ағымдардың динамикасы 2 кестеде ұсынылған.

2 кесте – ҚР қызылша-қант субкешенінің негізгі капиталына бағытталған инвестициялық ағымдардың динамикасы, млн тг

Саланың атауы	Жыл					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Қант қызылшасын өсіретін ауыл шаруашылығы саласы	137,5	393,5	779,1	675,6	520,5	640,3
Тазартылған ақ қант өндіретін өнеркәсіп саласы	5634,2	9139,1	4749,8	4295,1	2920,4	3681,0

Ескерту: автормен дереккөз негізінде құрастырылған [3]

Көріп отырғанымыздай, қант қызылшасын өсіретін ауыл шаруашылығының негізгі капиталына бағытталған инвестициялардың динамикасы оң тенденциямен сипатталады және 2015-2020 жылдар аралығында шамамен 4,5 есе артты. Ал тазартылған ақ қант өндіретін өнеркәсіп саласының негізгі капиталына бағытталған инвестициялардың динамикасы теріс тенденциямен сипатталады және 2015-2020 жылдар аралығында шамамен 2 есе қысқарды.

Қазақстандағы қызылша-қант субкешенінің ағымдағы жағдайын талдау негізінде елдің қант өнеркәсібінің тұрақты дамуын тежеп отырған бірқатар экономикалық мәселелердің туындап отырғанын көруге болады: қызылша қантының егіс алқаптарының көлемі мен өнімділік деңгейінің елдің қант өнеркәсібі саласын отандық

шикізатпен толық қамтамасыз етуге жеткіліксіз болуы, тазартылған ақ қант өндірісінің айтарлықтай төмендеуі, дайын өнімнің өзіндік құнының қымбаттауы, қант зауыттарының толық өндірістік қуаттарын қолданбауы, қант өнеркәсібінің негізгі капиталына бағытталған инвестициялардың қысқаруы.

Ғылыми жұмыстың авторлары аталған экономикалық мәселелерді шешу мақсатында Қазақстан Республикасының қант өнеркәсібінің ұйымдастырушылық тетіктерін жетілдіру бойынша кешенді тұжырымдамасын ұсынды (1 сурет).

Қазақстанның қант өнеркәсібін тұрақты дамытудың ұйымдастырушылық ішкі жүйелері барлық қатысушыларды, тазартылған ақ қанттың өндірістік үдерісінің субъектілерін тікелей және жанама түрде қамтиды.

Ескерту: автормен дереккөз негізінде құрастырылған [4-7]

1 сурет – Қазақстан Республикасының қант өнеркәсібін тұрақты дамытудың ұйымдастырушылық тетіктері

Ұйымдастырушылық ішкі жүйелер ретінде келесі жүйелерді белгілеу маңызды: ауыл шаруашылығы өндірісі (қант қызылшасын өндіру); қант қызылшасын өндіретін агроқұрылымдарды инфрақұрылымдық қамтамасыз ету жүйесі; қант қызылшасын өңдеу және қант өндіру кәсіпорындарының жұмыс істеу менеджментінің жүйесі.

Ауыл шаруашылығы өндірісі шеңберінде қант өнеркәсібін тұрақты дамытудың ұйымдастырушылық тетіктерін құру кезінде негізгі басқару шешімдері мынадай стратегиялық нысаналы бағдарларға қол жеткізуге бағытталуы тиіс: қант қызылшасының егіс алқаптарын едәуір кеңейту; қант қызылшасының өнімділігін кезең-кезеңмен арттыру; қант қызылшасының өнімділігін арттыру кезінде экологиялық таза технологияларды қолдану; ауыл шаруашылығы кооперациясы қағидаттарын пайдалана отырып, ірі агроқұрылымдардың экономикалық рөлінің өсуі; қант қызылшасын өндіру көлемінің едәуір ұлғаюы. Қант қызылшасы көлемінің едәуір артуы ірі агроқұрылымдардың экономикалық рөлінің артуымен

қатар жүруі тиіс. Қант қызылшасын өндіру (өсіру) шеңберінде агроқұрылымдарды ірілендіруге кооперация және интеграция қағидаттары негізінде қол жеткізуге болады. Ауылдық аймақтарда шағын және орта бизнестің корпоративтік негіздерін қалыптастыруға жетекші рөл берілуі тиіс.

Қант қызылшасын өңдеу және қант өндіру кәсіпорындарының жұмыс істеуі аясында прогрессивті менеджмент жүйелері құрылуы керек. Сонымен қатар, халықаралық менеджмент стандарттарын кешенді енгізу және менеджменттің инновациялық философиясын қолдану қажет. Өндірістік қуаттылықты және өндірістік бағдарламаны ұлғайтуға келесі құралдарды қолдану негізінде қол жеткізуге болады: жұмыс істеп тұрған өндірістік қуаттарды қайта жаңғырту (реконструкция); өндірістік қуаттарды жаңарту (модернизация); өндірістік құрылымдық бөлімшелерді қуаттылық және өзара әрекеттесу ырғағы бойынша оңтайландыру; техникалық қайта жарақтандыру.

Ұйымдастырушылық тетіктер қант өнеркәсібі қызметінің барлық ұйымдастырушылық ішкі жүйелерін қолдау үшін инвестициялық және қаржылық ақша ағындарының жиынтығын қамтитын экономикалық тетіктермен толықтырылады. Экономикалық тетіктер ретінде келесі инвестициялар түрлерін белгілеу керек: қант қызылшасын өсіруге бағытталған инвестициялар; агроқұрылымдарды қолдау бойынша инфрақұрылымдық дамуға бағытталған инвестициялар; қант өнеркәсібінің қызметіне бағытталған инвестициялар.

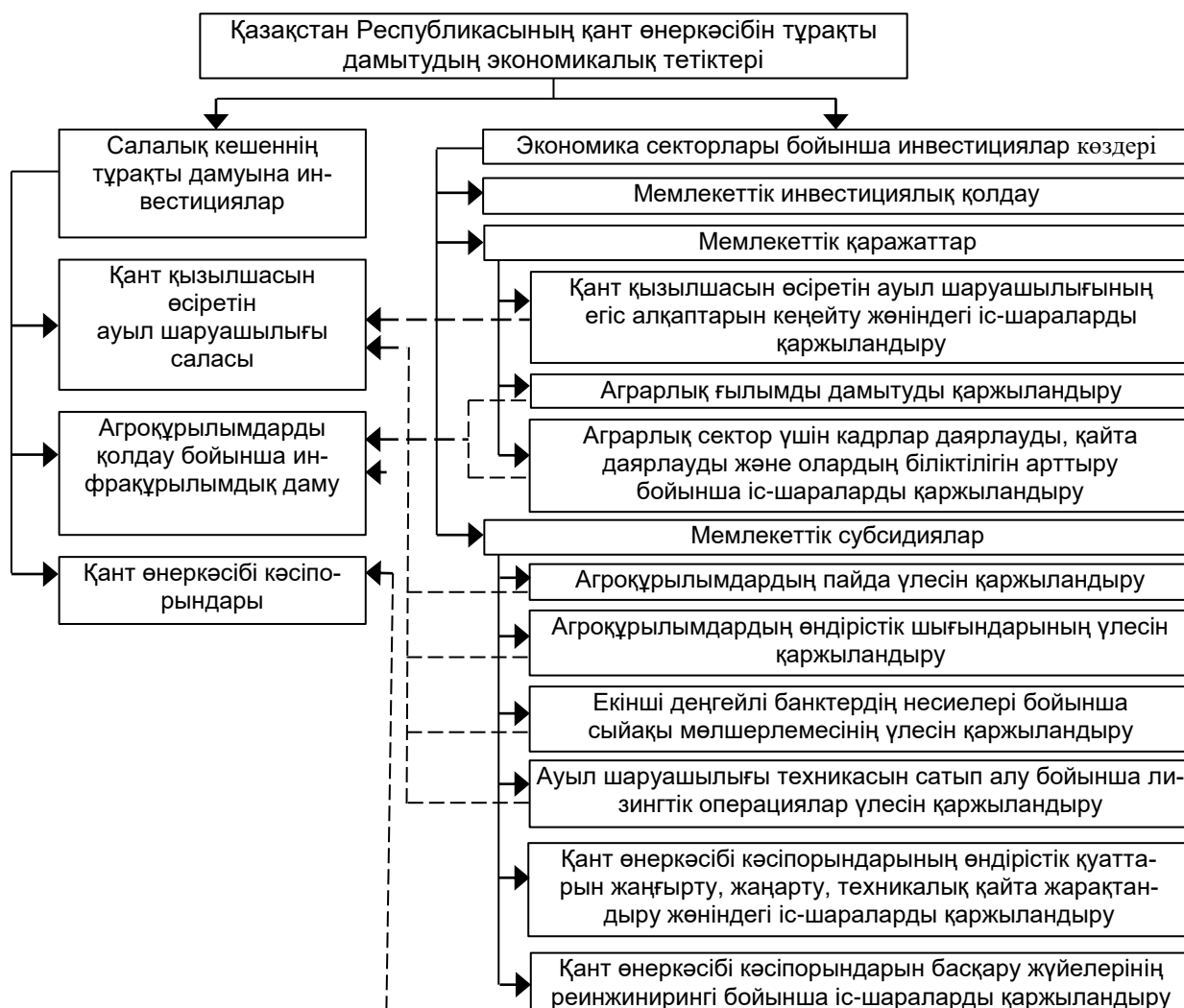
Қант қызылшасын өсіру бойынша ауыл шаруашылығы саласына бағытталған инвестициялар агроқұрылымдарды техникалық қамтамасыз етуге бағытталған инвестициялар мен айналым қаражатына бағытталған инвестицияларды қамтиды.

Агроқұрылымдарды инфрақұрылымдық дамытуға бағытталған инвестициялар келесі басым бағыттар бойынша шоғырландырылуға тиіс: ғылыми зерттеулерге

инвестициялар, инновациялық аграрлық технологияларды жобалау; қант қызылшасының ауыл шаруашылығы өндірісін дамыту үшін кадрларды даярлауға және қайта даярлау.

Қант өнеркәсібін дамытуға арналған инвестициялар келесі бағыттарда шоғырландырылуы керек: жұмыс істеп тұрған өндірістік қуаттарды жаңғырту (реконструкциялау); жұмыс істеп тұрған өндірістік қуаттарды жаңарту (модернизациялау); техникалық қайта жарақтандыру; басқару жүйелерінің реинжинирингін өткізу (менеджменттің халықаралық стандарттарын енгізуді қаржыландыру, менеджменттің инновациялық жүйелерін және аутсорсинг үдерістерін енгізуді қаржыландыру).

Кешенді түрде, жоғарыда баяндалғанды ескере отырып, Қазақстан Республикасының қант өнеркәсібін тұрақты дамытудың экономикалық тетіктерін 2 суретке сәйкес ұсынуға болады.

Ескерту: автормен дереккөз негізінде құрастырылған [8-11]
 2 сурет – Қазақстан Республикасының қант өнеркәсібін орнықты дамытудың экономикалық тетіктері

Қорытынды.

1. Қазақстан Республикасының қант өнеркәсібін тұрақты дамытудың ұйымдас-тырушылық-экономикалық тетіктерін жетілдіру осы саланың бәсекеге қабілеттілікті арттыру үшін жоғары перспективалы әлеуетке ие екенін көрсетеді. Ел экономикасында қант қызылшасын өсіруге және қант өндіруге қажетті резервтер бар.

2. Осы тұрғыда, агроқұрылымдарды ірілендіру, менеджменттің халықаралық стандарттарын кешенді енгізу, өндірісті жаңғырту мен жаңарту үдерістерінің арқасында өндіріс ауқымын арттыру және инвестицияларды қант қызылшасын өсіру мен қант өндірудің жаңа технологияларын әзірлеу жөнінде ғылыми зерттеулерге, мамандардың біліктілігін арттыруға шоғырландыру қажет.

3. Ғылыми зерттеудің жалғасы ретінде ауыл шаруашылығы алқаптарын кеңейтуге, қант қызылшасын өсіруге маманданған агроқұрылымдардың өндірістік шығындарын субсидиялауға, қант өнеркәсібі кәсіпорындарын жаңартуға және техникалық қайта жарақтандыруға қажетті инвестициялардың нақты көлемін әлемдік тәжірибенің жеке-леген индикативтік көрсеткіштерін пайдалана отырып, есептеуді жүргізу өзекті.

4. Ғылыми зерттеудің жаңа бағыты ретінде Қазақстан нарығындағы дайын қант өнімінің импортын отандық тазартылған ақ қант өнімімен алмастыру мәселелері ретінде белгіленуі мүмкін.

5. Авторлармен жасалған ұсыныстар Қазақстан Республикасының 2018-2027 жылдарға арналған қант өндірісін дамытудың салалық бағдарламасын іске асыру тұжырымдамасын қарастыру кезінде пайдалы болуы мүмкін. Сонымен қатар, зерттеу жұмысының ұсыныстары қызылша-қант субкешеннің субъектілерімен өндірістік-шаруашылық қызметтерін стратегиялық жоспарлау барысында қолданылуы мүмкін.

Әдебиеттер тізімі

[1] ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы сайты [Электрондық ресурс].-2021.- URL: <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection> (қаралған күні: 25.03.2022).

[2] Обзор сахарной отрасли государств-членов Евразийского экономического союза

за 2012-2016 гг. [Электронный ресурс].-2017.- URL: https://www.eurasiancommission.org/ru/act/prom_i_agroprom/dep_agroprom/sensitive_products/Pages/default.aspx (дата обращения: 1.11.2021).

[3] *Евразийская экономическая комиссия. Департамент статистики.* Инвестиции в основной капитал [Электронный ресурс].- 2021.- URL: https://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/Pages/investments.aspx (дата обращения 20.03.2022).

[4] Смагулова, Ш.А. Инвестиции как стимулирующий фактор развития АПК Казахстана / Ш.А. Смагулова // Проблемы агро-рынка.- 2021.- №4.- С. 31-40. <https://doi.org/10.46666/2021-4.2708-9991.03>.

[5] Бакирбекова, А.М. Инновационные процессы в агропромышленном производстве: региональные особенности управления /А.М. Бакирбекова, Е.К. Молдакенова, Ж.С. Утегенова //Проблемы агро-рынка.- 2021.- №4.- С. 64-77. <https://doi.org/10.46666/2021-4.2708-9991.07>.

[6] Kenenbayev, S.B. Effectiveness of Sugar Beet Cultivation under Drop Irrigation in South-East Kazakhstan / S.B. Kenenbayev, Z.O. Ospanbayev, A.K. Kydyrov, N.T. Mysagodzhaev // Biosci Biotech Res Asia. - 2016. - Vol. 13. - N. 2. - P. 912-924. <https://dx.doi.org/10.13005/bbra/2115>.

[7] Kokenova, A.T. Mechanisms for ensuring the competitiveness of business structures in the agricultural sector / A.T. Kokenova, A.A. Sadykbekova, O.A. Statsenko // Bulletin of National Academy of Sciences of Kazakhstan. – 2020. – Vol. 6. - N. 388. - P. 154-161. <https://doi.org/10.32014/2020.2518-1467.195>.

[8] Gorb, O.A. Organizational-economic mechanism of management of food industry enterprises competitiveness / O.A. Gorb, I.A. Yasnolob, N.Y. Protsiuk // Annals of Agrarian Science. – 2016. – Vol. 14. - N.3. - P. 191-195. <https://doi.org/10.1016/j.aasci.2016.07.004>.

[9] Staniszewski, J. The impact of the subsidies on efficiency of different sized farms. Case study of the Common Agricultural Policy of the European Union / J. Staniszewski, M. Borychowski // Agricultural Economics– Czech. – 2020. – Vol. 66. - N 8. - P. 373-380. <https://doi.org/10.17221/151/2020-AGRICECON>.

[10] Pirtea, M.G. Interplay between environmental, social and governance coordinates and the financial performance of agricultural companies / M.G. Pirtea, G.G. Noja, M. Cristea, M. Panait // Agricultural Economics– Czech. –

2021. – Vol. 67. - N. 12. - P. 479-490. <https://doi.org/10.17221/286/2021-AGRICECON>.

[11] Voronkova, O.Yu. The organizational-economic mechanism for the development of integration processes in the production and processing of products / O.Yu. Voronkova, V.V. Sorokina, S.V. Baburin // International Journal of Economics and Business Administration. – 2019. – Vol. 7. - N. 2. - P. 207-214. <https://doi.org/10.35808/ijeba/236>.

References

[1] QR Strategialyq josparlau jäne reformalar agenttigi Ұлттық статистика бюросы сайты [Website of the National Statistical Bureau of the Agency of the Republic of Kazakhstan for Strategic Planning and Reforms]. Available at: <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection> (date of access: 25.03.2022) [in Kazakh].

[2] Obzor saharnoj otrasli gosudarstvchlenov Evrazijskogo jekonomicheskogo sojuza za 2012-2016 gg. [Review of the sugar industry of the member states of the Eurasian Economic Union for 2012-2016]. Available at: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/prom_i_agroprom/dep_agroprom/sensitive_products/Pages/default.aspx (date of access: 1.11.2021) [in Russian].

[3] *Evrazijskaja jekonomicheskaja komissija. Departament statistiki. Investicii v osnovnoj kapital* [Eurasian Economic Commission. Department of Statistics. Investments in fixed capital]. Available at: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/Pages/investments.aspx (date of access: 20.12.2021) [in Russian].

[4] Smagulova, Sh.A. (2021). Investicii kak stimulirujushij faktor razvitija APK Kazahstana [Investments as a stimulating factor for the development of agribusiness in Kazakhstan]. *Problemy agrorynka - Problems of agrimarket*, 4, 31-40 [in Russian].

[5] Bakirbekova, A.M., Moldakenova, E.K. & Utegenova, Zh.S. (2021). Innovacionnye processy v agropromyshlennom proizvodstve: regional'nye osobennosti upravlenija [Innovative processes in agro-industrial production: regional specifics of management]. *Problemy agrorynka - Problems of agrimarket*, 4, 64-77 [in Russian].

[6] Kenenbayev, S.B., Ospanbayev, Z.O. & Kydyrov, A.K. (2016). Effectiveness of Sugar Beet Cultivation under Drop Irrigation in South-East Kazakhstan. *Biosci Biotech Res Asia*, 13(2), 912-924.

[7] Kokenova, A.T., Sadykbekova, A.A., Statsenko, O.A. and etc. (2020). Mechanisms for ensuring the competitiveness of business structures in the agricultural sector. *Bulletin of National Academy of Sciences of Kazakhstan*. 6(388), 154-161.

[8] Gorb, O., Yasnolob, I. & Protsiuk, N.Y. (2016). Organizational-economic mechanism of management of food industry enterprises competitiveness. *Annuals of Agrarian Science*. 14(3), 191-195.

[9] Staniszewski, J. & Borychowski, M. (2020). The impact of the subsidies on efficiency of different sized farms. Case study of the Common Agricultural Policy of the European Union. *Agricultural Economics– Czech*, 66(8), 373-380.

[10] Pirtea, M.G., Noja, G.G., Cristea, M. & Panait, M. (2021). Interplay between environmental, social and governance coordinates and the financial performance of agricultural companies. *Agricultural Economics– Czech*, 67(12), 479-490.

[11] Voronkova, O.Yu., Sorokina, V.V. & Baburin, S.V. (2019). The organizational-economic mechanism for the development of integration processes in the production and processing of products. *International Journal of Economics and Business Administration*, 7(2), 207-214.

Авторлар туралы ақпарат:

Егинбаева Акжан Есенғалиевна – негізгі автор; Ph.D докторанты; Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті; 010000 Сатпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан; e-mail: e.akzhan@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-2570-8297>.

Карипова Айнур Турсынбаевна; экономика ғылымдарының кандидаты, доцент; «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының доценті; Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті; 010000 Сатпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан; e-mail: karipovaainur@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4376-9074>.

Молдакенова Еркежан Коксегеновна; Ph.D; «Менеджмент» кафедрасының доцент м.а.; Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті; 010000 Сатпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан; e-mail: erke_totai_77@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4753-2672>.

Information about authors:

Yeginbayeva Akzhan Yesengaliyevna – **The main author**; Ph.D student; L.N. Gumilyov Eurasian National University; 010000 Satbayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan; e-mail: e.akzhan@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-2570-8297>.

Karipova Ainur Tursynbaevna; Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship; L.N. Gumilyov Eurasian National University; 010000 Satbayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan; e-mail: karipovaainur@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4376-9074>.

Moldakenova Erkezhan Koksegenovna; Ph.D; Senior Lecturer of the Department of Management; L.N. Gumilyov Eurasian National University; 010000 Satbayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan; e-mail: erke_totai_77@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4753-2672>.

Информация об авторах:

Егинбаева Акжан Есенгалиевна – **основной автор**; докторант Ph.D; Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева; 010000 ул. Сатпаева, 2, г. Нур-Султан, Казахстан; e-mail: e.akzhan@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-2570-8297>.

Карипова Айнур Турсынбаевна; кандидат экономических наук, доцент; доцент кафедры «Экономика и предпринимательство»; Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева; 010000 ул. Сатпаева, 2, г.Нур-Султан, Казахстан; e-mail: karipovaainur@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4376-9074>.

Молдакенова Еркежан Коксегеновна; Ph.D; и.о. доцента кафедры «Менеджмент»; Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева; 010000 ул. Сатпаева, 2, г. Нур-Султан, Казахстан; e-mail: erke_totai_77@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4753-2672>.